SCUSSION
OMMAIRE
SUR
LES ANCIENNES LIMITES
DE L'ACADIE,
ET
SUR LES STIPULATIONS
du Traité d'Utrecht qui y sont relatives.

A BASLE,
Chez SAMUEL THOURNEISAN.

M. DCC. LV.

ROZTRZĄSNIENIE KROTKIE

Dawnych Granic

AKADYI,

Y

Obowiązkow Traktatu Utrechtſkiego z ſtrony onychże.

W WARSZAWIE.

w Drukarni J. K. Mći y Rzeczypoſpolitey
in Collegio Scholarum Piarum.
Roku 1755.

DISCUSSION SOMMAIRE

SUR LES ANCIENNES LIMITES DE L'ACADIE, ET SUR LES STIPULATIONS

Du Traité d'Utrecht, qui y ſont relatives.

L'Excès de la fermentation qu'ont excité les Ecrits faits en Angleterre ſur l'étendue de la ceſſion de l'Acadie, ſtipulée par le Traité d'Utrecht, en faveur de la Grande Bretagne ; & les préventions aux quelles ces Ecrits ont donné lieu, paroiſſent exiger que l'on faſſe connoître, quel eſt le véritable état de la queſtion, & quels ſont les moyens qui doivent la réſoudre.

ROZTRZĄSNIENIE

KROTKIE

dawnych granic

AKADYI,

y

Obowiązkow Traktatu Utrechtſkiego z ſtrony onychże.

ZAmieſzania tak wielkie, ktore wzbudziły wydane piſma w Anglij, gwoli obſzerności granic Akadyi, uſtąpioney Angielczykom przez Traktat Utrechtski; tudzież opaczne zdania, ktorym też piſma dały okazyą, zdaią ſię wymagać oświecenia, iaki ieſt prawdziwy ſtan tey kweſtyi, y iakie ſą ſpoſoby doſtatecznego ułatwienia oneyże.

Cette matiere a été amplement discutée dans les Mémoires respectifs des Commissaires de Sa Majesté Tres-Chrétiennne, & de ceux de Sa Majesté Britannique. Il n'y a personne, qui, au moyen de ces Mémoires, ne soit en état d'approfondir par lui-même la question dont il s'agit : mais comme ces Mémoires sont fort amples, on a pensé que ce seroit servir utilement la cause de la vérité, que de les réduire à une Discussion sommaire, & néanmoins suffisante, pour donner une connoissance entiere d'un Procès, dont les suites paroissent menacer la tranquillité, qui avoit été rétablie entre toutes les Puissances de l'Europe, par le Traité d' Aix-la-Chapelle.

L'Article XII. du Traité d'Utrecht, porte: que la France céde à la Couronne de la Grande Bretagne, *la nouvelle Ecosse, autrement dite Acadie, en son entier, conformément à ses anciennes limites, comme aussi la Ville de Port-Royal, maintenant appellée Annapolis Royale.*

Pour déterminer l'étendue de cette cession, le même Article porte, qu'elle aura lieu *d'une maniere & d'une forme si amples, qu'il ne sera pas permis à l'avenir*

aux

Materya ta doſtatecznie roztrząśniona była w zobopolnych memoryałach Kommiſſarzow Krola JMci Francuſkiego, y Krola JMci Angielskiego. Kweſtyą tę, o ktorey ſię mowi, każdy zrozumie z tych memoryałow: ale ponieważ ſą zbyt obſzerne, zdało ſię, że zebrać ie krotko, doſtatecznie iednak, ieſt to pożyteczną prawdzie przysługę uczynić, aby dać zupełnie poznać tę ſprawę, ktorey konſekwencye zdaią ſię grozić pokoiowi utwierdzonemu między wſzyſtkiemi potencyami Europy, przez traktat Akwisgrański.

Artykuł XII. traktatu Utrechtskiego nieſie, że Francya uſtępuie Anglij nową Szkocyą inaczey mianowaną Akadyą, w ſwoiey całośći, podług dawnych granic, iako też Miaſto Port Royal, nazwane teraz Annapolis Royale.

Dla upewnienia iakie granice przez tę ceſſyą Angielczykom były obwarowane, tenże Artykuł tak mowi, że ta ceſſya mieć będzie mieyſce w taki ſpoſob, y tak zupełnie, iż ſię na potym

nie

aux Sujets du Roy Tres-Chrétien, d'exercer la pêche dans les dites Mers, Bayes & autres endroits à 30 lieues près des Côtes de la Nouvelle Ecoſſe, au Sud-Eſt, en commençant depuis l'Iſle appellée vulgairement de Sable incluſivement, & en tirant au Sud-Oueſt,

L'Article XIII, ſtipule la propriété de l'Iſe de Terre-Neuve, en faveur de l'Angleterre, aux clauſes & conditions qui y ſont exprimées; & ce même Article porte que *l'Iſle dite Cap-Breton, & toutes les autres quelconques, ſituées dans l'embouchure & le Golphe S. Laurent, demeureront à l'avenir à la France.*

Il paroît, par les termes mêmes du Traité d'Utrecht, que la France n'a point indiſtinctement cédé à l'Angleterre tout ce qui a porté, en quelque tems que ce ſoit, le nom d'Acadie. Le Traité ſuppoſe que l'on doit diſtinguer l'Acadie ancienne ou originaire, des Pays aux quels ce même nom a pû être donné par extenſion; puiſque la ceſſion ſtipulée par l' Article XII. ſe reſtreint à celle de l'Acadie, ſuivant ſes anciennes limites.

Pour

nie będzie godziło poddanym Krola JMći Francuſkiego łowić w przerzeczonych morzach, odnogach, y innych mieyſcach o mil trzydzieśći, przy brzegach nowey Szkocyi, między południem y wſchodem, poczynaiąc od Wyſpy mianowaney poſpolicie Sable, (Piaſczyſta.) y tę Wyſpę inkluduiąc, a biorąc ſię wyżey między południem y zachodem.

Artykuł XIII. przyznaie Anglij własność wyſpy Terre-Neuve, według klauzuł y kondycyi tamże wyrażonych; y tenże ſam Artykuł mowi, iż Wyſpa nazwana Cap-Breton y wſzyſtkie inne ktorekolwiek, leżące w Uściu, * y odnodze morſkiey S. Laurent, zoſtawać będą napotym przy Francyi.

Pokazuie ſię z ſamych terminow Traktatu Utrechtskiego, iż Francya nie uſtąpiła ogołem Anglij tego wſzyſtkiego cokolwiek miało y w ktorymkolwiek czaſie noſiło imię Akadyi. Traktat ſupponuie, iż trzeba rozdzielić dawną właſną Akadyą od kraiow przyległych, na ktore rozciągnęło ſię potym imie Akadyi; ponieważ uſtanowiona w Artykule XII. ceſſya, przywięzuie ſię tylko do Akadyi według dawnych iey granic.

Dla

* Uście, gdzie rzeka w morze wpada.

Pour prouver que cette ceſſion doit ſe reſtreindre à l'Acadie, on obſerve que la Nouvelle-Ecoſſe, n'a pas eu d'exiſtence réelle avant le Traité d'Utrecht; que cette dénomination étoit auſſi étangere à la France, & auſſi arbitraire de la part des Anglois, que celle par laquelle on a converti le nom de Port-Royal, en celui d'Annapolis Royale; que ces dénominations devenoient indifférentes pour la France au tems du Traité d'Utrecht, parce qu'il lui importoit peu de quelle maniere les Anglois appellaſſent des Villes ou des Provinces, qui ſortoient de la domination de la France pour paſſer ſous la leur; que la diverſité de ces noms, n'a pû ni changer, ni altérer l'état de la queſtion; qu'il faut le puiſer dans le Traité même, ſuivant lequel la Nouvelle-Ecoſſe actuelle, & l'Acadie ancienne ne ſont qu'un ſeul & même Pays; que dans le fait, la France n'a jamais poſsédé aucune Colonie en Amérique, ſous le nom de Nouvelle-Ecoſſe; qu'elle ne pouvoit par conſéquent rien céder ſous ce nom, qu'autant que l'on y joignoit immédiatement l'explication de ce qu'il falloit entendre par cette dénomination étrangere; & que c'eſt ce qui a été obſervé dans le Traité d'Utrecht.

Dla wyprobowania, że cessya ta nie mowi tylko o własney Akadyi, trzeba wiedzieć, że przed Traktatem Utrechtskim, w rzeczy samey nie było nowey Szkocyi, że przezwisko to nie świadome było dla Francyi, y tak według woli Angielczykow wymyślone, iak nazwali Port-Royal imieniem Annapolis-Royale; że podczas Traktatu Utrechtskiego te przezwiska wcale były zarowno y oboiętne dla Francyi, ktorey mało na tym należało, iakimby Angielczykowie mianowali imieniem Miasta lub Prowincye, ktore od niey pod rządy ich przechodziły; że rożnica imion tych, ani mogła odmienić, ani alterować stanu kwestyi; ktory wyczerpnąć potrzeba z samego Traktatu, według ktorego y dzisieysza nowa Szkocya y dawna Akadya tenże sam y ieden kray iest; że w rzeczy samey Francya nie miała nigdy w possessyi żadney kolonij w Ameryce, pod imieniem nowey Szkocyi; zatym że nic nie mogła ustąpić pod tymże imieniem, tylko tak, że na tych miast przyłączono explikacyą tego, coby trzeba rozumieć przez to niewiadome imie; iakoż to zachowano iest w Traktacie Utrechtskim.

Jusqu'à l'époque de ce Traitè, la Nouvelle-Ecosse a été une Colonie purement idéale. Les François avoient établi Port-Royal, aujourd'hui Annapolis Royale, dès 1604. dans le tems, que les Anglois n'avoient encore aucun établissement quelconque en Amérique. C'est un fait qu'il est impossible de dètruire.

Le Pays dont il s'agit, étoit occupé, habité & cultivé par les François, lorsqu'en 1621. le Roy Jacques Premier, dans la supposition qu'il étoit *vacant & habité par des Infideles*, en fit la concession au Chevalier Guillaume Alexandre, sous le nom de *Nouvelle-Ecosse*; ce Prince n'avoit pas plus de droit de disposer d'une partie du Canada & de l'Acadie, qui appartenoient à la France, que de la Picardie & de la Champagne; & il auroit pû à aussi juste titre, donner à ces deux dernieres Provinces, le nom de Nouvelle-Ecosse. Cette dénomination n'auroit cependant jamais été regardée, que comme une vaine dénomination, encore qu'elle eût été adoptée par des Géographes, & qu'en conséquence on l'eût insérée sur des Cartes, & dans des Ouvrages géographiques.

Une

Do epoki Traktatu tego, nowa Szkocya była tylko we czczey imaginacyi. Francuzi założyli byli Port-Royal, dzisieyszą Annapolis-Royale od roku 1604, w ktorym czasie Angielczykowie żadney ieszcze wcale nie mieli w Ameryce osiadłości. Jest to taka prawda, ktorey zatrzeć nie podobna.

Kray ten o ktorym się mowi, był iuż osiadły, y do wszelkiego pożytku przyprowadzony przez Francuzow, kiedy w Roku 1621, Jakob pierwszy Krol Ang: mniemaiąc,iakoby do nikogo nie należał, y sami w nim mieszkali Niewierni, *pozwolił go pod imieniem Nowey Szkocyi Kawalerowi Gwilhelmowi Alexandrowi. Krol ten nie miał więcey prawa dysponować iaką częścią Kanady y Akadyi, ktore należały do Francyi, iako dysponować Pikardyą y Kampanią; y mogłby był takimże sprawiedliwym tytułem, tym dwom Prowincyom dać imie Nowey Szkocyi. To przezwisko iednak nie byłoby nigdy inaczey wzięte, tylko iak prożne przezwisko , chociażby go byli przywłaszczyli Geografowie , y na kartach go y w Geograficznych Księgach swoich używali.*

Kolo-

Une Colonie qui n'exiſte que de la ſorte, n'exiſte pas, & c'eſt envain que les Commiſſaires Anglois ont voulu établir ſur ce genre de preuves, l'exiſtence réelle d'une Colonie. Il faut des habitations, des Peuples, des Cultures, un Gouvernement, &c. Voilà ce que les Anglois n'ont jamais établi dans le Pays dont il s'agit; ils y ont fait des invaſions paſſageres; mais elles ont été redreſsées par les Traités ſubséquens, & elles n'ont jamais pû leur former des titres valables.

Il réſulte de ce qu'on vient d'expoſer, que la Nouvelle-Ecoſſe n'a été, juſqu'au Traité d'Utrecht, qu'une vaine dénomination, ſans aucune exiſtence réelle.

La queſtion réduite à ce point, il s'agit de déterminer ce que l'on doit entendre par l'ancienne Acadie.

On a étendu la dénomination de l'Acadie à différentes parties de l'Amérique ſeptentrionale, & dès-lors les preuves qui ne tendent qu'à établir que telles ou telles parties de l'Amérique, ont été quelquefois compriſes ſous le nom d'Acadie, ne ſont nullement propres à determiner les limites de l'ancienne Acadie, parce qu'il ne s'agit pas de prouver quels

ſont

Kolonia ktora iest tym sposobem, cale iey nie masz, y nadaremnie Komisarze Angielscy na takich zasadzaiąc się racyach, chcieli dowieść y pokazać istność tey Koloniy. Trzeba na to mieszkania, ludu, uprawy ziemi, rządu, &c. A tego wszystkiego nigdy nie wprowadzili Angielczykowie do tego, o ktorym mowa, kraiu; wkraczali weń na czas iaki, ale z niego za następuiącemi Traktatami wyszli, y nie mogli nigdy słusznego sobie do niego formowac prawa.

Idzie z tego co się dotąd przełożyło, że niżeli zaszedł Traktat Utrechtski, Nowey Szkocyi płonne tylko imie, bez rzeczy było.

A gdyśmy iuż poty przyszli, teraz rzecz o tym, aby determinować, co się ma przez dawną rozumieć Akadyą.

Pociągneło się z czasem przezwisko Akadyi do rożnych cześci pułnocney Ameryki: odtąd więc racye, ktore dążą do probowania, że te albo owe części Ameryki, zamykały się czasem pod imieniem Akadyi, żadną miarą nie służą do determinowania granic dawney Akadyi, bo tu nie idzie o to aby probować, co są za kraie, ktore tym imieniem rożnych nazywano czasow; lecz szczegulnie ktory iest kray ten, ktory od naydawnieyszych

ſont les Pays aux quels on a donné ce nom en différens tems ; mais uniquement quel eſt le Pays qui de toute ancienneté a a eu le nom d'Acadie, excluſivement à tout autre nom. C'eſt ce Pays ſeul qui conſtitue inconteſtablement l'Acadie propre & ancienne.

Tous les Pays que l'Angleterre réclame aujourd'hui ſous ce nom, ont eu dans le fait, des dénominations différentes, excepté la partie de la Péninſule, à la prendre depuis la pointe de la Baye Françoiſe ou le Cap Fourchu, juſqu'à Canſeau. Cette partie, ou cette Côte, a été appellée Acadie de toute ancienneté ; elle l'a été conſtamment dans tous les tems, elle n'a jamais eu d'autre nom, & elle le conſerve encore aujourd'hui: ce ſont-là les ſeuls caracteres qui puiſſent déſigner l'Acadie propre & ancienne.

Lorſqu'on cite des Auteurs, comme ayant donné le même nom à d'autres parties de l'Amérique, qui avoient d'ailleurs leurs dénominations particulieres, il eſt ſenſible, que c'eſt une dénomination qui ne leur a été donnée que par extenſion ; & il faut toujours revenir à ce point eſſentiel & capital, ſçavoir quelle eſt la partie de l'Amé-

ſzych czaſow miał imie Akadyi, y nie nazywał ſię inaczey. Ten tedy ieſt ieden kray, ktory nie wątpliwie czyni Akadyą właſną y dawną.

Wſzyſtkie te kraie, ktorych ſię dziś upomina Anglia pod imieniem Akadyi, w ſamey rzeczy rożne miewały przezwiska, wyiąwſzy część Peninſuły, biorąc ią od punktu Odnogi Morskiey Francuzkiey, albo od Cap Fourchu, aże do Canſeau. Ta część, albo ten brzeg od wiekow nazywał ſię Akadyą; ta była Akadya ſtatecznie od wſzyſtkich czaſow, ani nigdy inſzego nie miała imienia, y tożſamo ieſzcze do dziś dnia zachowuie: te tedy ſame właſne ſą charaktery, po ktorych można rozeznać prawdziwą y dawną Akadyą.

Kiedy zaś cytuią Auktorow, że oni tym ſamym mianowali imieniem inne części Ameryki, ktore oprocz tego partykularne ſwoie miały nazwiſka, oczywiſta rzecz ieſt, że ta denominacya, tylko ieſt na nie pociągniona, dla przyległości; a tak zawſze do tego iſtotnego y kapitalnego punktu wrocić ſię trzeba, to ieſt, ktora to ieſt część Ameryki, ktora żadnego inſzego nigdy nie miała

l'Amérique, qui n'a jamais eu d'autre nom, & qu'il est impossible de désigner par une différente dénomination.

On doit observer, que la plûpart des Auteurs qui ont écrit de l'Acadie, ou des personnes, qui ont eu occasion d'en parler, ne se sont point attachés à déterminer précisément, quelles étoient les bornes de la véritable Acadie: on donnoit vaguement cette dénomination à différens Pays; l'usage en a passé dans les Ecrits, & cette confusion est même devenue habituelle, à l'occasion des différens Pays, qui ont été soumis sous un seul & même Gouvernement avec l'Acadie propre.

C'est à la faveur de toutes les différentes vicissitudes, qu'a subie la dénomination de l'Acadie, que les Anglois ont embrouillé la question dont il s'agit. Ont-ils trouvé dans un livre, dans un Mémoire, dans un Acte, qu'on y a donné à un Pays le nom d'Acadie? Ils en ont conclu que la cession leur en a été faite, sans discuter, sans établir, sans prouver, que le Pays, auquel il se trouve qu'on a donné le nom d'Acadie, ait été l'Acadie ancienne & originaire. Ils ont entassé, multiplié

ła imienia, y ktorą nie podobna ieſt pod inſzym wyrazić nazwiſkiem.

Trzeba uważyć, iż po większey części Auktorowie piſzący o Akadyi, y ci ludzie, ktorzy mieli okazyą o niey mowienia, nie przywięzywali ſię do wyznaczania iedynie, iakie były granice prawdziwey Akadyi: rożne okolice iak przypadło tym nazywano imieniem; zwyczay ten przeſzedł do Piſm, y to pomieſzanie imion poſzło w zwyczay, z okazyi rożnych kraiow, ktore poddane były pod iedenże rząd z Akadyą właſną.

Z tey tedy przyczyny rożnych konjunktur y odmian, ktorym podpadło imie Akadyi, Angielczykowie Kweſtyą tę, o ktorey traktuiemy zawikłali. Gdzie tylko poſtrzegli w Kſiędze, w Memoryale, w Tranzakcyi, mianowany kray iaki imieniem Akadyi, wnosili ztąd, że im ten kray był uſtąpiony, nie roztrząſaiąc, nie ztwierdzaiąc, nie probuiąc, żeby ten, albo ow kray, ktoremu znayduie ſię imie Akadyi dane, miał był być Akadyą dawną y właſną. Nazbierali, namnożyli, napowtarzali niepotrzebnych cytacyi, ktore tylko bardziey zagmatwywa-

pliés & repété des citations inutiles, uniquement propres à embrouiller, à obscurcir la matiere, & a faire perdre de vûe le véritable objet : ne pouvant le démontrer, ils ont cherché à l'offusquer, à le faire disparoître, à le noyer, pour ainsi dire, au milieu des repétitions & des inutilités.

C'est ainsi qu'ils ont abusé d'un, ou de deux passages de Champlain ; mais indépendament de ce que cet Auteur n'a jamais expressément traité des limites de l'Acadie, & qu'on ne peut par conséquent en attendre, sur ce point particulier, ni exactitude, ni précision, s'il y a dans cet Auteur deux passages, que les Anglois citent comme favorables à leurs prétentions, il y en a plus de dix, qui leur sont directement contraires. On les trouve cités, & rapportés dans les Mémoires des Commissaires de Sa Majesté très-Chrétienne.

On ne connoît que deux Personnes, qui ayent traité disertement, & expressément des limites de l'Acadie, l'un François, l'autre Anglois ; & qui tous deux, par leur séjour en Amérique, & par la situation des concessions, qui leur avoient

été

ią, y ćmią materyą, tak że z nich rzeczy samey, y prawdy dociec nie podobna; nie mogąc iey więc dowieść, szukali sposobow, aby ią zasłonić, zniszczyć ią, y że tak mowić się może, zatopić w pośrzod niepotrzebnych repetycyi.

Tak tedy w iednym, albo we dwoch mieyscach, sensu y pisma de Champlain *zle zażyli; ale krom tego, że przerzeczony Auktor o granicach Akadyi nigdy z umysłu nie pisał, y że nie można po nim spodziewać się, aby partykularną tę materyą, doskonale iak potrzeba opisał: iezeli w tym Auktorze Angielczykowie dwa mieysca cytuią, iakoby do ich się przychylały pretensyi, iest ich tam więcey iak dziesięć, ktore im są w stecz przeciwne. Te zaś cytowane y wyrażone są w Memoryałach Komissarzow Krola JMci Francuskiego.*

Nie masz wiadomych tylko dwoch ludzi, ktorzy iaśnie y wyraźnie pisali o granicach Akadyi, ieden Francuz, drugi Angielczyk; ktorzy obadwa, y że mieszkali w Ameryce, y ponieważ położenie puszczonych im kraiow lepiey wiedzieli,

été faites, ont été plus à portée, que qui que ce ſoit, de connoître, & de determiner les limites de l'Acadie.

Le premier eſt le Sieur Denis, qui a donné la deſcription des Pays, que les Anglois reclament aujour'hui, comme parties de l'Acadie. Cette deſcription a été imprimée en 1672. Le ſieur Denis avoit demeuré 35. à 40. ans dans les Pays, qu'il décrit, & il étoit lui-même Gouverneur de la grande Baye de S. Laurent, depuis Canſeau, juſqu'au Cap des Roziers. Cet Ecrivain, qui a tous égards, eſt un Auteur digne de foi, & qui écrivoit dans un tems non ſuſpect, marque de la maniere la plus préciſe & la plus formelle, que l'Acadie ne commence qu' après qu'on eſt ſorti de la Baye Françoiſe, & qu'elle finit à Canſeau,

Le ſecond eſt le Chevalier Temple: Cromwel avoit envahi en 1564. une partie de l'Acadie, ſçavoir celle qui s'étend depuis le Cap Fourchu, ou ſe trouvent la Heve & le Cap de Sable, juſqu'à Merligueſche; & de plus, Port-Royal, la Baye Françoiſe & la Côte des Etchemins, qui ne ſont pas partie de l'Acadie propre. Il conçéda ces mêmes Pays au Chevalier

li, bardziey więc mogli niż ktokolwiek inſzy, y znać, y okryślić granice Akadyi.

Pierwſzy ieſt le Sieur Denis, *ktory wydał opiſanie kraiow, ktorych ſię dziś Angielczykowie dopominaią iako części Akadyi. Opiſanie to wyſzło z druku w Roku* 1672. Denis *mieſzkał przez* 35. *albo* 40. *lat w tym kraiu, ktory opiſuie, y on ſam Gubernatorem był wielkiey Odnogi Morſkiey* S. Laurent *nazwaney, od* Canſeau, *aże do* Cap des Roziers. *Ten Auktor ze wſzech miar godny wiary, y ktory piſał za czaſow nie podeyzranych, nader wyraźnie y iawnie świadczy, że Akadya nie zaczyna ſię, aż iak ſię wyidzie z Odnogi Francuzkiey, a kończy ſię w* Canſeau.

Drugi ieſt Kawaler Temple. Kromwel *opanował był w Roku* 1654. *część Akadyi, to ieſt tę, ktora ſię rozciąga od* Cap Fourchu, *gdzie leży* la Heve, *y* le Cap de Sable, *aże do* Merligueſche; *y przy tym* Port-Royal, *Odnogę morſką Francuzką, y brzeg nazwany* des Etchemins, *ktore nie ſą częściami własney Akadyi. Tenże puſcił też ſame kraie*

Kawa-

lier Temple en 1656.

Dans la Guerre, qui précéda la Paix de Bréda, la France s'étoit emparée de l'Isle de S. Christophe, qui appartenoit aux Anglois, ainsi que des Isles d'Antigoa, & de Montsarat.

A la paix de Bréda, les deux Couronnes se restituerent mutuellement, ce que leurs Sujets avoient respectivement pris les uns sur les autres. La France restitua à l'Angleterre les Isles ci-dessus mentionnées. L'Angleterre restitua à la France, sous le nom d'Acadie, les Terres, dont Cromwel s'étoit emparé en 1654., & dont il avoit accordé la concession au Chevalier Temple.

Lorsqu'il fut question en 1668, d'exécuter cette restitution, le Chevalier Temple refusa d'obéir aux premiers ordres qui lui en furent donnés, sous prétexte que Port-Royal, le Fort S. Jean sur la Riviere de ce nom, & Pentagoet, n'étoient point en Acadie; mais seulement la Heve, & le Cap de Sable: ce qui est exactement conforme au sentiment du sieur Denis, ensorte que les témoignages des deux hommes les mieux instruits, que l'on puisse citer, l'un François,

l'autre

Kawalerowi Temple *w Roku* 1656.

Podczas woyny, ktora poprzedziła pokoy zawarty w Bredzie, Francya zawoiowała wyspę S. Cristophe, *ktora należała do Angielczykow, iako też wyspy* d'Antigoa, *y* de Monsarat.

Przez traktat pokoiu uczynionego w Bredzie, obiedwie korony wzaiem to wszystko sobie przywrociły, cokolwiek poddani ich iedni na drugich zdobyli. Francya oddała Anglij pomienione wzwyż wyspy. Anglia zaś wrociła Francyi, pod imieniem Akadyi kray ten, ktory w Roku 1654. *opanował był* Kromwel, *y puścił był Kawalerowi* Temple.

Gdy się Francya domagała Roku 1668. *restytucyi w Traktacie dla niey naznaczoney,* K*awaler* Temple *nie chciał słuchać danych na to sobie pierwszych rozkazow, pod pretextem, że* Port-Royal, Kasztel S. Jean, *leżący nad rzeką tegoż imienia, y* Pentagoet, *nie są w Akadyi; ale tylko* la Heve, *y* le Cap de Sable: *co się doskonale stosuie do sentymentu wzwyż namienionego* Denis: *tak dalece, że świadectwa dwoch Francuzkiego y Angielskiego Auktorow naylepiey tey rzeczy wiadomych, na iedno zgadzaią się wyznaczenie granic*

l'autre Anglois, se réunissent pour donner à l'Acadie les bornes, où la France prétend, qu'elle doit être renfermée.

Si l'on n'a point eu égard aux Instances, que le Chevalier Temple fit en Angleterre, pour qu'on ne restituât point à la France Port-Royal, S. Jean & Pentagoët, on ne trouvera point, qu'on l'ait taxé de fausses notions d'un Pays, qu'il habitoit, & qu'il connoissoit mieux, qu'aucun de ses compatriotes; mais la France avoit fait à l'Angleterre des retrocessions considérables; elle rendoit aux Anglois tout ce qu'elle avoit pris sur eux en Amérique; les Anglois, de leur côté, lui rendoient tout, ce qu'ils avoient pris sur elle. L'esprit du Traité de Bréda n'étoit point alors équivoque à cet égard, comme il ne le sera pour personne, qui voudra lire, & examiner de bonne foi les négociations, & autres Actes, qui l'ont précedé, accompagné, & suivi. Ainsi il n'y eût alors nulle difficulté de la part de l'Angleterre, à spécifier dans les ordres de restitution, les Forts de Pentagoët, de S. Jean, & de Port-Royal, quoique le Chevalier Temple soutînt avec raison, qu'ils ne faisoient pas partie de l'Acadie: on se contenta d'énon-

nic Akadyi, tych ſamych, ktore okryśla Francya.

Jeżeli zaś względu żadnego nie miano na reprezentacye, ktore Kawaler Temple *uczynił w Anglij, aby nie wracano Francyi* Port-Royal, S. Jean, *y* Pentagoët; *ale nie znaydzieſz cale, żeby mu zadano, aby miał źle znać granice kraiu, w ktorym mieſzkał, y ktore znał lepiey, niż kto inſzy z iego ziomkow; lecz Francya uczyniła była Anglij retroceſſye znaczne; oddata Angielczykom, cokolwiek z ich kraiu wzięła była w Ameryce; Angielczykowie zobopolnie oddali wſzyſtko Francyi, co byli z ich kraiu odebrali. Sens Traktatu w Bredzie zawartego, nie był na ten czas oboiętny względem granic, iako y nie będzie nikomu, kto zechce czytać, y roztrząſnąć z dobrą wiarą negocyacye, y inſze akty, ktore go poprzedziły, ktore ſię pod czas ſamego Traktatu działy, y ktore potym naſtąpiły. Więc nie było na ten czas żadney trudności z ſtrony Anglij, w rozkazach danych gwoli reſtytucyi, wyrażenia fortec* Pentagoet, S. Jean, *y* Port-Royal, *chociaż Kawaler* Temple *utrzymywał z racyą, że te nie były żadną częścią Akadyi: kontentowano ſię w mandatach przerzeczonych tykaiących ſię oddania zawoiowanych*

nych

d'énoncer dans les ordres, pour la reſtitution de ces Places, qu'elles avoient appartenu à la France avant 1654, parce que c'étoit inconteſtablement ce motif, qui en déterminoit la reſtitution.

Pour ſe convaincre entierement, que ce n'eſt point, parce que Port-Royal, S. Jean & Pentagoët, faiſoient partie de l'Acadie, que l'Angleterre s'eſt déterminée à les reſtituer par le Traitè de Bréda, ainſi que le prétendent aujourd'hui les Anglois; mais que l'Angleterre s'y eſt déterminée, parce que ces Pays avoient appartenu à la France avant 1654, comme l'ont prétendu les Commiſſaires de Sa Majeſté Tres-Chrétienne: il ſuffit de lire l'Acte même, qui en a ordonné la reſtitution, & qui eſt en datte du 17 Février 1667.8. On n'avoit expreſſément, & nommément ſtipulé dans le Traité de Bréda, que la reſtitution de l'Acadie, ſans y faire aucune mention du Pays de Cayenne, non plus, que de Port-Royal, de S. Jean & de Pentagoët. Cependant l'Acte de reſtitution, en exécution du Traité, ne ſe borne pas à l'Acadie; il porte la reſtitution, tant du Pays de Cayenne, que de Port-Royal, de S. Jean & de

Penta-

nych kraiow, wyrazić te fortece, ktore należały do Francyi przed Rokiem 1654, *bo ta była nie wątpliwie przyczyna, ktora determinowała do ich restytucyi.*

Zeby się doskonale skonwinkować, że nie dla tey przyczyny Port-Royal, S. Jean *y* Pentagoet *przez Traktat Bredeński determinowała się Anglia przywrocić Francyi, iakoby te miały bydź częścią Akadyi, iako teraz pretenduią Angielczykowie, ale że Anglia determinowała się do ich oddania dla tego szczegulnie, że należały były do Francyi przed Rokiem* 1654, *iako pretendowali Komissarze Krola JMci Francuzkiego; dosyć będzie na to czytać sam Akt, ktory roskazywał tę restytucyą y ktory iest datowany dnia* 17. *Lutego Roku* 1667. §. *W Traktacie Bredeńskim wyraźnie y po imieniu zgodzono się tylko o restytucyą Akadyi, nie czyniąc tamże żadney wzmianki kraiu* de Cayenne, *iako też ani Fortec* Port-Royal, S. Jean, *y* Pentagoet. *Tym czasem akt restytucyi wykonywaiący ten traktat nie przestaie na wymienieniu samey Akadyi, ale kładzie wyraźnie restytucyą tak kraiu* de Cayenne, *iako y* Port-Royal, S. Jean, *y* Pentagoet. *Więc byłby to iakiś osobliwy argument, żeby ztąd wnieść, że* Cayenne *kray położony w*

Amery-

Pentagoët. Or ce seroit un singulier argument, que d'en conclurre, que Cayenne, située dans l'Amerique méridionale, seroit partie de l'Acadie située dans l'Amérique septentrionale, parce que le Pays de Cayenne auroit été restitué en vertu de l'Article d'un Traité, qui ne stipuloit, que la restitution de la seule Acadie. Il est donc évident, que de ce que le même Acte a ordonné la restitution de Port-Royal, du Fort S. Jean, & de Pentagoët, on n'en peut pas conclure, que ces Places fissent partie de l'Acadie.

Ce qu'on vient d'exposer, suffit, pour faire voir l'illusion de tous les argumens, que les Anglois ont voulu tirer du Traité de Bréda, & de son exécution, lorsqu'ils ont prétendu, qu'il devoit servir de régle à l'interprétation du Traité d'Utrecht; & que pour mieux assimiler ces Traités, ils ont eu recours au méprisable artifice de faire envisager comme des *Cessions*, les *restitutions* stipulées par le Traité de Bréda.

La difference essentielle, qui se trouve entre le témoignage du Chevalier Temple sur l'étendue de l'Acadie, & entre tous les autres témoignages, quelconques

que

Ameryce meridionalney, *czyni część Akadyi położoney w Ameryce Septemtrionalney*, *ponieważ kray* de Cayenne *był powrocony Francyi mocą artykułu tego Traktatu*, *ktory nie obiecywał tylko restytucyą samey Akadyi. Oczywista więc rzecz iest, że z tego, iż tenże sam akt rozkazał restytucyą Fortec* Port-Royal, S. Jean, *y* Pentagoet, *nie można wnosić, żeby te Fortece były częścią Akadyi.*

Co się do tych czas wyłożyło, *dosyć iest*, *żeby postrzedz błahość wszystkich argumentow*, *ktore Angielczykowie naciągaią z Traktatu Bredeńskiego*, *y z iego exekucyi*, *kiedy tego chcieli*, *że ten traktat powinien służyć za regułę tłumaczenia traktatu Utrechtskiego*, *y ażeby lepsze iakieś podobieństwo między temiż traktatami udali*, *uciekli się do tey sztuki wzgardy godney*, *iż pomieszali y chcą udać* cessye *za* restytucye *obiecane przez Traktat Bredeński.*

Rożność istotna ktora się znayduie między świadectwem Kawalera Temple *o granicach Akadyi*, *y między świadectwami inszych*, *ktorych tylko mogą przeciw niemu przywodzić*

ta

que l'on peut alléguer pour le combattre, c'eſt que dans ceux-ci, il n'a jamais été queſtion de diſtinguer, ce qui étoit de l'Acadie, ou ce qui n'en étoit pas; & qu'au contraire, c'étoit précisément l'objet des repréſentations du Chevalier Temple.

Si l'on doit ajouter une foi entiere à la conceſſion de Cromwel, il paroît que cet habile Uſurpateur avoit tâché de faire revivre le nom de Nouvelle-Ecoſſe; mais que dès-lors même il diſtinguoit l'Acadie de la prétendue Nouvelle-Ecoſſe; ce qui eſt bien contraire au ſyſtême actuel des Anglois, pour confondre ces deux dénominations. Il eſt aisé de reconnoître dans le titre même de conceſſion, le germe & le principe de la diſtinction, que fit dans la ſuite le Chevalier Temple, des Places, qui étoient entre la frontiere de la Nouvelle Angleterre, & la pointe de la Baye Françoiſe, d'avec celles, qui étoient depuis la Baye Françoiſe, en remontant la Côte vers Canſeau, ſoutenant qu'il n'y avoit, que ces dernieres, qui fuſſent en Acadie, & que les autres n'y étoient pas.

En effet, les Lettres de Cromwel, qui portent en faveur du Chevalier Temple, la conceſſion depuis Merligueſche, à peu

de

ła ieſt, że u tych nigdy nie było kweſtyi wyznaczyć y wyrazić, co należało, y co nie należało do Akadyi; na przeciwko zaś ten był ſzczegulnie y wyraźnie cel, reprezentacyi Kawalera Temple.

*Jeżeli cale chcemy wierzyć temu,*co Kromwel Templowi *puścił, zdaie ſię, że ten ſztuczny Uzurpator, ſtarał ſię wſkrzeſić imie Nowey Szkocyi, ale w tenże ſam czas, dyſtyngwował Akadyą od pretendowaney Nowey Szkocyi; co ieſt cale rzecz przeciwna teraznieyſzey plancie Angielczykow, ktorzy chcą zmieſzać te dwie denominacye. Łatwo poznać w prawie ſamym puſzczonego mu kraiu, początek y zrzodło dyſtynkcyi, ktorą potym uczynił Kawaler* Temple, *Fortec ktore były między granicą Nowey Anglij y końcem odnogi morſkiey Francuſkiey, z Fortecami ktore były od początku odnogi morſkiey Francuſkiey, idąc w gorę brzegiem ku* Canſeau, *gdy utrzymuie, że tylko oſtatnie były w Akadyi, a tamte pierwſze nie były.*

W rzeczy ſamey diploma Kromwela, *ktore w ſobie zamyka puſzczenie kraiow Kawalerowi* Temple *od* Merligueſche *nie dale-*

de diſtance de la nouvelle Halifax, juſqu'à Pentagoët, en ſuivant les Côtes de la Baye Françoiſe, & celles du Continent qui lui eſt opposé, expriment que cette conceſſion comprend l'Acadie; (qui s'applique à la partie depuis Merligueſche, juſqu'à l'entrée de la Baye Françoiſe) & qu'elle comprend auſſi une partie du Pays nommè la Nouvelle-Ecoſſe; ce qui ne peut s'entendre que du Pays qui s'étend depuis l'extrêmité de la Baye Françoiſe, juſqu'à Pentagoët.

Le ſentiment que l'on vient d'expoſer, eſt d'ailleurs le ſeul qui puiſſe ſe concilier avec le Traité d'Utrecht; & c'eſt ce que l'on ſe flatte encore de pouvoir démontrer avec la derniere évidence.

Ce Traité porte la ceſſion de l'Acadie, *comme auſſi* de Port-Royal; d'où il réſulte évidemment, que Port-Royal n'a pas été regardé comme faiſant partie de l'ancienne Acadie.

On a objecté aux Commiſſaires de Sa Majeſté Três Chrétienne, qu'ils auroient dû prendre les expreſſions de l'Original latin du Traité d'Utrecht, & non de la traduction Françoiſe; on a même fait entendre qu'ils auroient produit cette traduction

ko nowey Halifax, aż do Pentagoet, idąc koło brzegow odnogi morſkiey Francuſkiey, y ziemi na przeciwko leżącey, wyraża, że ten inſtrument puſzczaiący mu kray, zamyka w ſobie Akadyą; (co ſię tycze części od Merligueſche, aże do wniścia w odnogę morſką Francuſką) y że zamyka oraz w ſobie część kraiu nazwanego Nowa Szkocya; co ſię nie może rozumieć, tylko o kraiu ktory ſię ciągnie od końca odnogi morſkiey Francuſkiey, aże do Pentagoet.

Ten ſens ktoryśmy dopiero wyłożyli, ieſt ieden właſny, ktory może ſię zgodzić z Traktatem Utrechtſkim, y to to ieſt, co ieſzcze ſpodziewamy ſię iako nayoczywiściey dowieść.

Ten Traktat zamyka w ſobie ceſſyą Akadyi, iako też mieyſca Port-Royal, zkąd wypada oczywiście, że Port-Royal, nigdy nie był tak brany, iakoby był częścią dawney Akadyi.

Zarzucano Komiſſarzom Krola JMci Francuſkiego, że powinni byli brać słowa z Oryginału Łacińſkiego, Traktatu Utrechtſkiego, a nie z tradukcyi Francuſkiey; nawet dano im do wyrozumienia, iakoby tę tradukcyą

duction comme un Original, & qu'ils n'auroient pas dû le faire.

Il y a trois réponſes à faire à ce reproche.

1mo. Les termes François *comme auſſi*, & les termes latins *ut &*, ont la même force, & l'on n'a pas même tenté de faire voir la différence qui s'y trouveroit.

2do. Les Commiſſaires de Sa Majeſté Très-Chrétienne, ont produit le Traité d'Utrecht en François, tel qu'il ſe trouve dans le corps diplomatique, ſans dire ſi c'étoit un original ou une traduction.

3tio. Le Texte François eſt Original auſſi bien que le Texte Latin; l'Original François eſt conſervé dans le dépôt des Affaires Etrangeres au Vieux Louvre.

Jamais donc imputation n'a été plus mal-fondée à tous égards : elle prouve ſeulement les extrêmités où l'on eſt réduit, lorſqu'on défend une mauvaiſe cauſe.

Mais pour juſtifier que ces mots *comme auſſi*, n'entraînent point une diſtinction entre ce qui les précéde & ce qui les ſuit; on a cité, à l'appui des prétentions de l'Angleterre trois Traités; le premier du 11 Avril 1713. entre la France & les

produkowali za oryginał, czegoby czynić nie powinni.

Jest na ten zarzut trzy odpowiedzi.

1. *Terminy Francuskie* comme aussi, iako też, *y terminy Łacińskie* ut &, iako też, *iednoż cale są y znaczą, a nawet y nie śmiano chcieć pokazać iakiey rożności, ktoraby się w tych terminach znaydować miała.*

2. *Komissarze Krola JMci Francuskiego produkowali Traktat Utrechtski po Francusku, słowo w słowo iak się znayduie* in Corpore Diplomatico, *nie powiadaiąc czy to był Oryginał czy Tradukcya.*

3. *Text Francuski znayduie się oryginalny iako y łaciński; Oryginał Francuski konserwuie się w Archivum postronnych Interessow w Paryżuw* Vieux Louvre.

Nigdy tedy potwarz nie miała słabszego y gorszego fundamentu ze wszech miar; ktora tylko pokazuie do iakich ostatnich sposobow tym przychodzi, ktorzy złey sprawy bronią.

Ale ażeby Angielczykowie usprawiedliwili to co mowią, że te terminy, iako też, *nie pociągaią za sobą żadney dystynkcyi, między tym, co w artykule Traktatu przeszło, y między tym, co następuie; cytuią na poparcie Angielskich*

les Etats Généraux, à l'Article VII. le second du 6 Mars 1714, entre l'Empereur, l'Empire & la France, à l'Article XIX. & le troisiéme du 7 Septembre 1714, pareillement entre l'Empereur, l'Empire & la France, à l' Article XIX.

Les articles mentionnés de ces trois Traités concernent la cession faite dans la Gueldre au Roy de Prusse. Les Commissaires Anglois prétendent que la cession de la haute Gueldre est d'abord faite ou détaillée en termes généraux; & que nonobstant cette cession générale, on y a expressément spécifié plusieurs Villes, Bailliages & Seigneuries, quoiqu'ils fissent partie de la haute Gueldre, & qu'ils fussent par conséquent compris dans la cession générale. Or comme les termes employés dans ces Traités sont les mêmes que ceux employés dans l'Art. XII. du Traité d'Utrecht; en latin *ut &*; & en François *comme aussi*; & que ces Traités ont été faits dans le même tems que celui d'Utrecht; on conclut que ces termes *comme aussi* n'emportent point une distinction de Pays ou de Territoire.

Des

gielſkich pretenſyi trzy Traktaty; Pierwſzy 11. *Kwietnia* 1713. *między Francyą y Hollandyą w Artykule VII. Drugi Traktat* 6. *Marca* 1714. *między Ceſarzem, Państwem Niemieckim y Francyą, w Artykule XIX. a Trzeci* 7. *Września* 1714. *także między Ceſarzem, Państwem Niemieckim y Francyą w Artykule XIX.*

Artykuły pomienione tych trzech Traktatow tykaią ſię ceſſyi kraiow Krolowi Pruſkiemu w Geldryi uczynioney. Kommiſſarze Angielſcy pretenduią, że ceſſya wyżſzey Geldryi ieſt z początku uczyniona, czy wzmieniona w terminach generalnych; a że tym czaſem nie uważaiąc na ceſſyą generalną, znowu tamże wyraźnie ſpecyfikowano wiele miaſt, Powiatow y Poſſeſſyi, chociaż te częściami ſą wyżſzey Geldryi, a zatym chociaż były zamknięte iuż w ceſſyi generalney. Więc iako terminy zażyte w tych Traktatach ſą też ſame, ktore były zażyte w Artykule XII. Traktatu Utrechtſkiego; po Łacinie ut &, *a po Francuſku* comme auſſi, iako też; *a te Traktaty były uczynione w tymże ſamym czaſie, kiedy y Utrechtſki; wnoſzą ztąd, że terminy* iako też; *nie znaczą dyſtynkcyi kraiow czy Ziem.*

Des articles ci-dessus cités, ceux du second & du troisiéme Traité ne renferment qu'une copie ou une traduction littérale du premier, fait le 11 Avril 1713 entre le Roy de France & les Etats Généraux. Ainsi l'on se bornera à citer la teneur de l'Art. VII du Traité de 1713.

Bien entendu que du haut quartier de Gueldre, le Seigneur Roy de Prusse retiendra tout ce qu'il y posséde & occupe actuellement, sçavoir (en latin *NIMIRUM*) *la Ville de Gueldre, la Prefecture, le Bailliage & le bas Bailliage de Gueldre, avec tout ce qui y appartient & en dépend; comme aussi spécialement* (en latin *UTI ET*) *les Villes, Bailliages & Seigneuries de Strahlen, Wachtendonck, Middelaar, Walbeeck, Aertsen, Afferden & de Weel, de même que Racy & klein Kevelaar, avec toutes leurs appartenances & dépendances.*

Loin que cet article détruise l'interprétation que l'on doit donner, à l'Article XII. du Traité d'Utrecht, entre la France & l'Angleterre, il la confirme d'une maniere encore plus évidente & plus sensible.

Premierement il ne s'agit point de la ces-

Te Artykuły wyżey dopiero cytowane drugiego y trzeciego Traktatu nie zamykaią w sobie tylko kopią, albo literalne tłumaczenie pierwszego Traktatu uczynionego 11. *Kwietnia Roku* 1713, *między Krolem JMcią Francuskim y Hollandyą. Więc dosyć nam będzie przywieść text Artykułu VII. Traktatu Roku* 1713.

To się zaś ma tak rozumieć, że z wyższey Geldryi Krol JMość Pruski trzymać będzie to wszystko, co trzyma w possessyi aktualney, to iest (po Łacinie *nimirum*) miasto Geldryą, Prefekturę y Powiat Geldryi ze wszystkim co do nich należy, y od nich dependuie iako też osobliwie (po Łacinie *uti et,*) miasta, Powiaty, Possessye, Strahlen, Wachtendonck, Middelaar, Walbeeck, Aertsen, Afferden y de Weel, nie mniey iak Racy y Klein Kewelaar ze wszystkiemi do nich należytościami, y dependencyami.

Nie tylko, że ten artykuł nie psuie nic sensu, ktory mieć powinien Artykuł XII. Traktatu Utrechtskiego między Francyą y Angliią, ale go ieszcze utwierdza sposobem daleko oczywistszym y rzetelnieyszym.

Naprzod w tym artykule nie iest rzecz o ustępo-

cession de la Gueldre entiere, mais seulement de ce que le Roy de Prusse occupoit & possedoit dans la haute Gueldre, au lieu qu'il s'agit d'autre part de la cession entiere de l'Acadie.

Sécondement, de cette différence il résulte, qu'en cédant toute l'Acadie, on étoit dispensé d'en spécifier aucune portion, & qu'on auroit pû par conséquent ne point nommer Port-Royal, s'il eût fait partie de l'Acadie; au lieu que ne s'agissant que d'une partie de la Gueldre, il devenoit indispensable de faire l'énumération des Parties cédées.

Pour que cet exemple eût la force que les Anglois voudroient lui donner, il faudroit que le Traité eût porté; *que le Roy de Prusse retiendroit la possession de la Gueldre en son entier, comme aussi de la Ville de Gueldre.* Mais une pareille stipulation auroit sans doute été fort extraordinaire; & c'est néanmoins une interprétation pareille que les Anglois voudroient donner au Traité d'Utrecht.

Troisiémement, si on lit avec une très-médiocre attention ce qui concerne la cession d'une partie de la Gueldre

au

uſtępowaniu całey Geldryi, ale tylko tego, co Krol JMć Pruſki opanował y trzymał w wyżſzey Geldryi, tu zaś rzecz ieſt o ceſſyi zupełney całey Akadyi.

Powtore z tey rożności wypada, że uſtępuiąc całey Akadyi, nie trzeba było wyrażać żadney iey części, a zatym mogliby byli nie wymieniać Port-Royal, *gdyby był częścią Akadyi; tu zaś kiedy rzecz była tylko o uſtąpienie części Geldryi, trzeba było koniecznie wyliczyć części iey uſtąpione.*

Zeby ten przykład miał tę moc, ktorą chcieliby mu dać Angielczykowie, trzeba było żeby był Traktat tak uſtanowił; że Krol JMość Pruſki otrzyma poſſeſſyą Geldryi całey, iako też y miaſta Geldryi. *Ale taka konwencya bez wątpienia byłaby cale extraordynaryina, a tym czaſem Angielczykowie takie tłomaczenie chcieliby dać TraktatowiUtrecht-ſkiemu.*

Po trzecie, ieżeli kto z iakąkolwiek uwagą czyta, co ſię tycze ceſſyi części Geldryi Krolowi JMci Pruſkiemu, nie znaydzie, żeby te

słowa,

au Roy de Prusse, on ne trouvera pas que le *comme aussi* employé dans cette stipulation, l'ait été pour spécifier les différents Districts de la Gueldre; c'est par le mot *sçavoir*, en latin *nimirum*, qu'on introduit l'énumération de ces districts. On commence par énoncer la Ville de Gueldre, sa Préfecture & son Bailliage; mais comme ce n'est point à cette partie seule de la Gueldre que devoit se borner la possession du Roy de Prusse, on a stipulé que *COMME* il possédera la Ville de Gueldre, il possédera *AUSSI* les Villes & Seigneuries de Strahlen, de Wachtendonck, Middelaar, &c. Le *COMME AUSSI* montre que ces dernieres Villes, & la Ville de Gueldre, sont des objets distincts, différens, qui exigeoient une cession particuliere; que la cession de la seule Ville de Gueldre, n'auroit point entraîné celle des autres Villes dénommées, si on ne les eût point expressément & nommément comprises dans la stipulation du Traité; & c'est là précisément le sens que portent les mêmes expressions dans le Traité d'Utrecht, où la cession de l'Acadie seule n'auroit point entraîné

celle

słowa, ut et, iako też, *zażyte w tym Traktacie, miały być położone dla wyrażenia osóbnego rożnych części, lub Powiatow Geldryi; bo przez to słowo po Łacinie* nimirum *to iest*, *wprowadzaią w tym Traktacie wyliczenie Powiatow. Zaczynaią od wyrażenia miasta Geldryi, iego Prefektury y Powiatu, ale iako nie tylko do tey samey części Gieldryi, że Krol JMć Pruski miał swoię ograniczyć possessyą, więc umowiono*, że iako *trzymać będzie miasto Geldryi*, tak też *trzymać będzie miasta y possessye Strahlen, Wachtendonck, Middelaar* &c. *To* iako też *pokazuie, że te ostatnie miasta y miasto Geldrya są objekta osobne y rożne, ktore wyciągały cessyi partykularney, bo cessya samego miasta Geldryi nie pociągnęłaby za sobą cessyi inszych miast wymienionych, gdyby nie były wyrażnie y mianowicie położone w Traktacie; y tenci iest sam cale sens, ktory w sobie maią słowa Traktatu Utrechtskiego, gdzie cessya Akadyi samey, nie pociągnęłaby za sobą cessyi* Port-Royal, *gdyby ta nie była tam wyrażnie y mianowicie wyrażona.*

Zeby

celle de Port-Royal, si cette derniere n'y avoit pas été expressément & nommément comprise.

Pour que l'usage que les Anglois voudroient faire des Traités qui concernent une partie de la Gueldre, pût avoir une juste application au Traité qui concerne l'Acadie, il faudroit que ce dernier se fût exprimé dans ces termes: *La France céde à la Grande-Bretagne, l'Acadie en son entier, sçavoir Port-Royal, comme aussi Pentagoët, la Riviere de S. Jean, &c.* alors on seroit aussi fondé à dire que Port-Royal feroit partie de l'Acadie, comme à soutenir que le District de Pentagoët & la Riviere de S. Jean, ne feroient pas partie du District de Port-Royal.

Il n'y a pas une seule stipulation du Traité d'Utrecht, qui favorise la nouvelle interpretation, que l'Angleterre voudroit lui donner plus de quarante ans après sa conclusion; au lieu que ce qu'on a cité de ce Traité, n'est pas le seul endroit, qui démontre, ou qui indique le vrai sens dans lequel on doit entendre la cession de l'Acadie.

Dans l'endroit-même du Traité d'U-

Zeby te Traktaty tykaiące ſię części Geldryi, ktore cytuią Angielczykowie mogły bydź ſprawiedliwie applikowane do Traktatu tykaiącego ſię Akadyi, trzebaby żeby Traktat Utrechtſki o Akadyi miał był w ſobie te słowa: Francya uſtępuie Anglij Akadyą całą, to ieſt Port-Royal, iako też Pentagoet porzycze S. Jean &c. *Na ten czas mieliby Angielczykowie fundament mowić*, *że* Port-Royal *ieſt częścią Akadyi, tudzież utrzymywać, że Powiat* Pentagoet *y porzycze* S. Jean *nie byłyby częściami powiatu* Port-Royal.

Nie maſz tedy żadnego artykułu y słowa w Traktacie Utrechtſkim, ktoreby ſię nakłaniało do tłumaczenia iakie mu Anglia chce dać, więcey iak po czterdzieſtu lat od tego Traktatu; na przeciw te słowa, ktore cytuią z tego Traktatu, nie ſą ſame, ktore pokazuią, albo naprowadzaią do prawdziwego ſenſu, w ktorym trzeba brać y rozumieć uſtąpienie Akadyi.

Na tymże ſamym mieyſcu traktatu Utrechtſkiego,

trecht où l'on s'est proposé de faire sentir & d'exprimer toute l'étendue, que l'on donnoit à la cession de l'Acadie, il y est dit que c'est *d'une maniere & d'une forme si amples* qu'il ne sera pas permis aux François d'exercer la pêche *DANS LESDITES MERS*. Le Traité specifie ensuite ce que c'est que *LESDITES MERS*; ce sont celles *qui commencent deipuis l'Isle appellée vulgairement de Sable, inclusivement, & en tirant au sud-ouest*. Il n'y a qu'à jetter les yeux sur la carte, pour voir que cette description faite par le Traité même des Mers de l'A a-die, ne peut se concilier qu'avec les limites de l'Acadie propre & ancienne, & nullement avec les prétentions de l' Angleterre.

Enfin, comme les Commissaires de S. M. T. C. l'ont observé dans leur Mémomoire du 4. Octobre 1751, où tout ce qui concerne l'Acadie a été amplement débattu; le Traité d'Utrecht se contrediroit lui-même, si les prétentions des Anglois pouvoient avoir lieu.

L'Art. XII céde à l'Angleterre toute l'ancienne Acadie, Terres & Isles qui en dépendént, c' est-à-dire les Isles qui

sont

ſkiego, gdzie przedſięwzięto pokazać, a oczywiście pokazać całą cyrkumferencyą Akadyi, gdy ią Angielczykom uſtępowano, ieſt tam rzeczono, że ceſſya ta dzieie ſię takim ſpoſobem y tak zupełnie, *że nie będzie wolny Francuzom połow ryb* w przerzeczonych morzach. *Ten Traktat ſpecyfikuie zaraz, co to ſą te* przerzeczone morza, *to ieſt te,* ktore zaczynaią ſię od wyſpy poſpolicie nazwaney Piaſzczyſta, inkluduiąc też ſamę wyſpę y ciągnąc wyżey między południem y zachodem. *Nie trzeba tylko rzucić okiem na kartę Geograficzną, żeby widzieć iako to opiſanie uczynione przez tenże ſam Traktat morzow Akadyiſkich, nie może ſię zgodzić, tylko z granicami Akadyi właſney y dawney, a nie zgadza ſię żadną miarą z pretenſyami Angielſkiemi.*

Na koniec, iako Komiſſarze Krola JMci Francuſkiego obſerwowali w ſwoim Memoryale 4. *Października* 1751. *podanym, w ktorym cokolwiek tycze ſię Akadyi było zupełnie roztrząśniono, Traktat Utrechtſki byłby ſobie ſamemu przeciwny, gdyby pretenſye Angielſkie mieć mogły mieyſce.*

Artykuł XII. uſtępuie Anglij dawną Akadyą ziemię y wyſpy, ktore od niey dependuią, to

ſont adjacentes aux côtes de l'Acadie.

Or ſi l'Acadie, comme les Anglois le prétendent, comprenoit toutes les côtes qui s'étendent depuis le Cap Canſeau juſqu'à l'entrée du fleuve S. Laurent, il en réſulteroit, que les Iſles qui ſont adjacentes à ces côtes, & qui ſont ſituées dans le Golfe S. Laurent, appartiendroient à l'Angleterre de droit & inconteſtablement.

Mais le Traité d'Utrecht dit le contraire de la maniere la plus formelle, la plus préciſe & la plus claire: c'eſt à l'Art. XIII.

Cet Article commence par une premiere diſpoſition ſur l'Iſle de Terreneuve, qui eſt déclarée appartenir déſormais à la Grande-Bretagne, avec les Iſles adjacentes; en reſervant aux François la faculté d'y ſêcher le poiſſon de leur pêche, dans les limites qui y ſont décrites: & cet Article finit par dire, que *l'Iſle du Cap-Breton & toutes les autres quelconques, ſituées dans l'Embouchure & dans le Golfe S. Laurent, demeureront à l'avenir à la France.*

Il n'y a perſonne qui en réfléchiſſant de bonne foy & avec ſincérité ſur ces ſtipula-

ieſt wyſpy, ktore ſą przyległe do Akadyi.

Więc ieżeli Akadya iak Angielczykowie pretenduią zamykała w ſobie wſzyſtkie te brzegi, ktore ſię rozciągaią od Promontorium Canſeau, *aż do mieyſca gdzie rzeka* S. Laurent *wpada w morze, wynikełoby ztąd, że wyſpy ktore ſą przyległe tym brzegom, y ktore ſą położone na Haſſie* S. Laurent, *należałyby do Anglij, niewątpliwym prawem.*

Ale Traktat Utrechtſki mowi przeciwnie, a to ze wſzelką oczywiſtością: to ieſt w Artykule XIII.

Ten Artykuł zaczyna ſię od naypierwſzey dyſpozycyi gwoli wyſpy Terre Neuve, *o ktorey deklaruie, że należeć będzie na potym do Anglij z wyſpami przyległemi, zachowuiąc Francuzom pozwolenie ſuſzyć tam ryby ich połowu w granicach, ktore tam ſą opiſane: a ten artykuł kończy temi słowy:* że wyſpa Cap-Breton y wſzyſtkie inſze ktorekolwiek położone ſą w Uśćiu y w Haſſie S. Laurent zoſtaną na przyſzłe czaſy przy Francyi.

Nie maſz nikogo, ktoby z dobrą wiarą y ſzczerze reflektuiąc ſię nad tęmi artykułami

ſtipulations du Traité d'Utrecht, ne doive reconnoître que l'Angleterre ne peut prétendre dans le Golfe S. Laurent, que la poſſeſſion de l'Iſle de Terre-neuve, & des Iſles adjacentes, & que le ſurplus du Golfe appartient aux François. Le terme de *toutes les Iſles quelconques*, ne permet pas aux Anglois d'en pouvoir réclamer aucune.

On ajoutera à tout ce qui vient d'être exposé, deux conſidérations qui peuvent ètre d'un grand poids.

La prémiere, c'eſt que dans le tems de la concluſion du Traité d'Utrecht, l'intention des Parties n'a point été de donner á l'Acadie l'étendue que les Commiſſaires Anglois prétendent actuellement lui donner.

Suivant leur ſiſtême, l'Acadie embraſſeroit la rive méridionale du fleuve S. Laurent en le remontant preſque juſqu'à la hauteur de Quebec.

Indépendamment de la ceſſion de l'Acadie, ſuivant ſes anciennes limites, l'Angleterre avoit demandé que lſle du Cap-Breton fut commune aux deux Nations, & que les François n'y puſſent élever aucune fortification.

Lou-

kułami Traktatu Utrechtſkiego, nie muſiał przyznać, że Anglia nie może pretendować na Haffie S. Laurent, *tylko poſſeſſyi wyſpy* Terre Neuve, *y wyſp przyległych, aże reſzta Haſſu należy do Francuzow. Ten termin Traktatu* wſzyſtkich wyſp ktorychkolwiek, *nie dozwala Angielczykom, żeby mogli, o żadną ſię z nich dopominać.*

Przydadzą ſię do tego wſzyſtkiego, co wyżey dwie uwagi, ktore wielkiey wagi być mogą.

Pierwſza ieſt, że podczas konkludowania Traktatu Utrechtſkiego nie była intencya ſtron, aby dały Akadyi rozległość, ktorą Kommiſarze Angielſcy pretenduią teraz iey dawać.

Według ich planty Akadya zamykałaby południowe brzegi rzeki S. Laurent, *idąc nią w gorę prawie ku położeniu* Quebec.

Okrom ceſſyi Akadyi podług ſwoich dawnych granic Anglia proponowała, aby wyſpa Cap-Breton *była poſpolita obydwom Nacyom, żeby Francuźi nie mogli tam ſtawiać żadney Fortecy.*

Ludwik

Louis XIV resista à cette proposition, & il appuya son réfus par des raisons ausquelles l'Angleterre se rendit. Ce sont les Commissaires Anglois qui ont eux-mêmes produit la réponse de la France, dattée de Marly le 10 Juin 1712. Voici comme ellé s'enonce.

« Comme on n'a vû, que trop souvent, les Nations les plus amies devenir ennemies, il est de la prudence du Roy de se réserver à lui-même la possession de la seule Isle qui lui donnera desormais une entrée à la riviere de S. Laurent: Car les vaisseaux de Sa Majesté seroient entiérement privés de cet avantage, si les Anglois maîtres de l'Acadie & de Terre-Neuve, possedoient encore en commun avec les François l'Isle du Cap-Breton; & le Canada seroit perdu pour la France, aussi-tôt que la Guerre (ce qu'à Dieu ne plaise) seroit renouvellée entre les deux Nations; mais le moyen le plus sûr de la prévenir, c'est de penser que cela peut arriver. On ne dissimulera pas, & par la même raison, que le Roy veut se réserver à lui-même la libertté naturelle & commune

Ludwik XIV. ſprzeciwił ſię tey propozycyi, y takiemi dla czego ią odrzucał popárł racyami, na ktorych Anglia przeſtała. Sami Komiſarze Angielſcy produkowali reſpons Francyi datowany w Marly 10. Czerwca, Roku 1712. ktorego te ſą słowa.

„Jáko to wiadomo, że bardzo często Na-
„cye by nayprzyiaźnieyſze nieprzyiaźnemi ſię
„staią, należy do roſtropności Krola rezerwo-
„wać dla ſiebie ſamego poſſeſſyą tey ſamey wy-
„spy, ktorą ma mieć wniście do rzeki S. Lau-
„rent, bo okręty J.K.Mci nie miałyby cale-
„tego awantażu, gdyby Angielczykowie Pano-
„wie Akadyi y Terre Neuve, mieli ieſzcze
„w powſzechney poſſeſſyi z Francuzami wy-
„spę Cap-Breton; y Kanada byłaby ſtracona
„dla Francyi, iakby tylko (waruy Boże) woy-
„na odnowiła ſię między dwoma Nacyami, ale
„spoſob naybeſpiecznieyſzy odwrocenia oney, ieſt
„przewidzieć, że to może ſię trafić. Nie tai
„się więc z teyże ſamey racyi, że Krol JMć
„chce ſobie ſamemu rezerwować wolność na-
„turalną y powſzechną, ktorą maią wſzyſcy
„Monarchowie y Panowie udzielni, wyſtawić
„na wyſpach y przy Uściu wyſpy S. Laurent,
„tak iako y na wyſpie Cap-Breton takie for-

„tyſika-

" mune qu'ont tous les Souverains, d'éle-
" ver dans les Isles & dans l'embouchure
" de la riviere S. Laurent, ainsi que dans
" l'Isle du Cap-Breton, telles fortifications
" que Sa Majesté jugera nécessaires.

S'il y a un fait qui soit incontestable concernant les intentions de la France à la Paix d'Utrecht, & auquel il paroisse que l'Angleterre ait acquiescé, c'est sur la conservation de la liberté de fortifier l'embouchure du fleuve S. Laurent, & de parvenir en sûreté au Canada. Or il n'y a rien de plus diamétralement contraire à ces vûes, que de supposer qu'on auroit cédé à l'Angleterre toute la partie méridionale du Golfe S. Laurent, ainsi que la rive méridionale du fleuve de ce nom jusqu'à la hauteur de Quebec. Cette cession auroit produit beaucoup plus certainement que celle du Cap-Breton, tous les effets qu'en apprehendoit si justement Louis XIV : mais plus les prétentions des Anglois sont exhorbitantes, plus leur peu de fondement se rend manifeste & palpable.

La seconde observation porte sur l'exécution même, qu'a eûe le Traité d'Utrecht.

Il

„*tyfikacye*, *iakie J. K. Mć będzie ſądzić po-*
„*trzebne.*

Jeżeli ieſt co żadney nie podległego wątpliwości gwoli intencyi Francyi podczas Utrechtſkiego pokoiu, y na co znać, że Anglia pozwalała, to ieſt pewnie zachowanie wolności fortyfikowania Uścia rzeki S. Laurent, *y przez to opatrzenia beſpieczeńſtwa dla Kanady. Nie maſz zaś nic w brew przeciwnieyſzego Francyi intencyom, iako ſupponować, żeby Francya, miała uſtąpić Anglij całą część meridionalną Haſſu* S.Laurent, *tudzież brzegu merydionalnego rzeki tegoż imienia, aż do położenia* Quebeku. *Ta ceſſya ſprawiłaby była pewniey, niż ceſſya wyſpy* Cap-Breton *wſzyſtkie ſkutki, ktorych ſię tak ſprawiedliwie obawiał* Ludwik XIV, *ale im więcey pretenſye Angielſkie ſą exorbituiące, tym bardziey słaby fundament onychże, oczywiście y rzetelnie ſię pokazuie.*

Druga obſerwacya tycze ſię exekucyi ſameyże Utrechtſkiego Traktatu.

Nic

Il n'a jamais été queſtion depuis ce Traité, juſqu'après la concluſion de celui d'Aix la Chapelle, d'aucune prétention des Anglois ſur le Golfe S. Laurent, ni d'aucun projet de s'y établir. Les François qui y ont des établiſſemens, en ont joui paiſiblement & tranquillement ſous la Domination & la Souveraineté du Roy de France : c'eſt encore l'Etat actuel ; la France prétend le conſerver, & l'Angleterre l'innover & le changer, ſans avoir acquis aucun titre nouveau depuis le Traité d'Utrecht, dont les ſtipulations paroîtroient devoir être à l'abri de toutes prétentions nouvelles, après quarante ans d'une tranquille exécution & d'une paiſible jouiſſance.

Il en eſt de même par rapport à la riviere S. Jean & à cette partie du Canada, qui avoiſine la Baye Françoiſe. Les François qui y étoient établis avant le Traité d'Utrecht, ont continué, depuis cette époque, juſqu'à ce jour, de poſſéder ſous la Domination & la Souveraineté du Roy de France, les habitations qu'ils y occupent, & d'y jouir du fruit de leurs travaux. Ce n'eſt que plus de quarante ans après la concluſion du

Traité

Nie było nigdy kwestyi od czasu tego Traktatu, aż do konkluzyi Traktatu Aquisgrańskiego, o żadney Angielczykow pretensyi do Hassu S. Laurent, *ani żadnego proiektu, żeby się tam chcieli fundować. Francuzi ktorzy tam maią swoie dobra y imiona, zażywali ich spokoynie y bez kłotni, pod panowaniem y Monarchią Krola JMci Francuskiego: y ten iest ieszcze stan ich tam nanieyszy; Francya stara się go zachować, Anglia chce coś wznowić y odmienić go, nie otrzymawszy żadnego nowego prawa po Traktacie Utrechtskim, ktorego ustawy zdaie się, żeby być powinny bespieczne od wszelkich nowych pretensyi, po czterdziestu lat spokoyney onego execucyi y spokoynego używania.*

Toż to samo iest względem rzeki S. Jean, *y tey części Kanady, ktora graniczy z odnogą morską Francuską. Francuzi ktorzy się tam lokowali przed Traktatem Utrechtskim, kontynuowali po tey epoce, aż do dzis dnia dzierżenie pod panowaniem Krola JMci Francuskiego, swoich maiętności, ktore tam maią y zażywanie pożytkow prac swoich. Nie mniey iak po 40. lat po zakończeniu Utrechtskiego Traktatu, że teraz Komisarze Angielscy pretenduią mocą tylko nowego y wymyślnego*

go

Traité d'Utrecht, que les Commiſſaires Anglois prétendent en vertu d'une interprétation arbitraire & nouvelle de ce Traité, & contre les ſtipulations de ce Traité même, changer & renverſer toutes les poſſeſſions de l'Amerique, expulſer les François, leur enlever leurs biens, leurs habitations, diſpoſer des terres qu'ils ont défrichées & miſes en valeur, en gratifier quelques Particuliers Anglois, & expoſer l'Europe par de pareilles entrepriſes à voir rallumer le feu de la guerre.

Quelques ſacrifices que la France fût dans la diſpoſition de faire pour le maintien de la tranquillité publique, il paroît bien difficile qu'elle puiſſe condeſcendre à ſe priver de la navigation de la riviere S. Jean, en cédant à l'Angleterre la côte du continent le long de la Baye Françoiſe.

C'eſt par la riviere S. Jean qu'on communique de l'Iſle Royale & de l'Iſle S. Jean, ainſi que de l'ancienne France, avec Quebec, dans le tems que la navigation du fleuve S. Laurent n'eſt pas praticable, enſorte que cette communication étant la ſeule durant une partie conſidérable de l'année, elle eſt d'une néceſſité indiſpen-

ſable

go tłumaczenia tegoż Traktatu y przeciwko umowieniom tegoż Traktatu odmienić y przewrocić wſzyſtkie poſſeſſye Ameryki, wygnać Francuzow, wydrzeć im ich dobra, ich maiętności y domy, dyſponować o gruntach, ktore oni wyczyścili, ſprawili, y do pożytku przywiedli, podarować ie partykularnym niektorym Angielczykom, y exponować Europę przez takowe imprezy, aby wznieconey woyny zapał widziała.

Choćby była gotowa Francya ſakryfikować, co tylko można dla utrzymania publicznego pokoiu, zdaie ſię rzecz bardzo trudna, żeby mogła to przewieść na ſobie, aby ſię wyzuła z nawigacyi rzeki S. Jean, *uſtępuiąc Anglii brzegu ziemi wzdłuż odnogi morſkiey Francuſkiey.*

Wſzak przez rzękę S. Jean *kommunikacya ieſt wyſpy* Jſle Royalle, *y wyſpy* S. Jean, *iako y dawney Francyi z* Qvebekiem, *w ten czas kiedy nawigacya rzeki* S. Laurent *praktykować ſię nie może, tak dalece, że ta kommunikacya, ſama iedna zoſtaiąc przez czas znaczny roku, ſtaie ſię nieuchybnie potrzebna Francyi.*

A oko-

ſable pour la France.

Cette circonſtance qui eſt appuyée du témoignage de toutes les perſonnes qui connoiſſent particuliérement le local du Canada, eſt d'ailleurs atteſtée & confirmée par l'Auteur d'un Ecrit Anglois qui vient de paroître à Londres, intitulé, *Etat prèſent de l'Amérique ſeptentrionale*, in 4-to. 1755.

Dans cet Ecrit, où l'on ſonne le tocſin de la guerre contre la France, & où l'indiſcretion & la partialité ont égaré l'amour de la Patrie, & précipité l'Auteur dans des erreurs multipliées, on n'y diſſimule pas l'importance dont il eſt de priver la France de la navigation de la Riviere S. Jean, pour lui ôter la ſeule communication qu'elle puiſſe avoir avec Quebec pendant l'hyver. Voici l'exacte traduction de ce qui ſe trouve à ce ſuet, à la page 47.

Les François, dit l'Auteur de cet Ecrit, *ont ſouvent envoyé des ſecours & des Marchandiſes de l'ancienne France à Quebec, tant durant la Paix que durant la Guerre, en remontant la Riviere S. Jean, afin d'éviter les difficultés & les riſques de la navigation du Fleuve S. Laurent.*

Ta okoliczność, ktora ieſt poparta świadectwem tych wſzyſtkich oſob, ktore znaią w ſzczegulności ſytuacyą Kanady, ieſt też wyświadczona y potwierdzona przez Auktora ſkryptu Angielſkiego, ktory ſię dopiero pokazał w Londynie, pod tytułem: Stan teraznieyſzy Ameryki Septemtrionalney, *in 4to* 1755.

W tym ſkrypcie gdzie biią na gwałt pobudzaiąc do woyny przeciwko Francyi, y gdzie niedyſkrecya y parcyalność zaſtąpiły miłość Oyczyzny, a Auktora o wielorakie błędy przyprawiły, nie taią, iak to ieſt wielkiey konſekwencyi rzecz dla nich, ogołocić Francyą z nawigacyi rzeki S. Jean, *żeby iey odiąć tęż ſamę kommunikacyą, ktorą podczas źimy mieć że z* Quebekiem. *Maſz pilne przetłumaczenie słow, ktore ſię o tym znayduią na karcie* 47.

Francuźi (*mowi tego ſkryptu Auktor*) czeſto poſyłali ſukkurſy y Towary z dawney Francyi do Quebeku, tak podczas pokoiu, iak podczas woyny płynąc w gorę przez rzekę S. Jean, aby ſię uſtrzegli trudnośći y niebeſpieczeńſtw nawigacyi rzeki S. Laurent. Jeżeli zcierpiemy, żeby zoſtali w poſſeſſyi tey rzeki, będą

mieli

rent..... Si l'on souffre, qu'ils restent en possession de cette Riviere, ils auront à jamais une communication ouverte entre la France, & le Canada, durant l'hyver ; qu'ils ne peuvent avoir seulement que par le Fleuve S. Laurent, depuis le mois de Mai jusqu'au mois d'Octobre ; & ils auront en tout tems, soit pour envoyer ou pour faire venir du Canada, un passage beaucoup plus sûr & plus facile qu'ils ne l'auroient par le Fleuve S. Laurent.

Un pareil témoignage fait sentir de plus en plus, combien il est essentiel & nécessaire pour la France, de conserver la possession de la Riviere S. Jean, afin de se ménager une communication avec Quebec, & le surplus du Canada, durant sept mois de l'année, que le Fleuve S. Laurent n'est pas navigable.

La communication que les Anglois pourroient prétendre se ménager par terre, de la nouvelle Angleterre à l'Acadie, le long de la côte des Etchemins & de la Baye Françoise, n'est qu'un vain prétexte pour masquer le motif réel, qui est de priver la France d'une communication nécessaire ; motif dévoilé par

la

mieli zawſze kommunikacyą otwartą między Francyą, y Kanadą podczas zimy, ktorey nie mogą mieć, tylko przez rzękę S. Laurent od Maju aż do Paździérnika, y będą mieli w każdym czaſie, czy płynąc do Kanady, czy wracaiąc z Kanady, przeyśćie daleko beſpiecznieyſze y łatwieyſze, niżby mieli przez rzekę S. Laurent.

Takowe świadectwo daie coraz więcey poznać, iak to ieſt rzecz iſtotna, y potrzebna dla Francyi konſerwować poſſeſſyą rzeki S. Jean, *żeby miała kommunikacyą z* Quebekiem, *a nad to ieſzcze z Kanadą, podczas ſiedmiu roku mieſięcy, kiedy rzeka* S. Laurent *nie dopuſzcza nawigacyi.*

Kommunikacya, ktorą Angielczykowie pretenduią, żeby ſobie mogli zrobić przez ziemię z Nowey Anglij do Akadyi przez długość brzegow Etchemins *y odnogi morſkiey Francuſkiey, nie ieſt tylko prożny pretext do pokrycia prawdziwey przyczyny, ktora ieſt, żeby wyzuć Francyą z kommunikacyi potrzebney;*

la franchise de l'Auteur que l'on vient de citer.

Si l'on considere la longueur du chemin par terre, depuis la nouvelle Angleterre jusqu'à Port-Royal, & l'Acadie; leur difficulté, les obstacles qui se trouveroient au passage des Rivieres, qui tombent à la Mer sur cette côte, & qui seroient d'autant plus difficiles à traverser, que l'on seroit plus près de leur embouchure; toutes ces circonstances rendent la communication par terre une véritable chimére, d'autant plus que celle par Mer, à la prendre de l'extremité de la nouvelle Angleterre jusqu'à Port-Royal, est aussi courte & aussi facile, que celle par terre seroit longue, pénible, & difficile. On peut même assurer, avec confiance, que si les Anglois étoient maîtres de tout le terrein qu'ils réclament, ils n'y passeroient jamais pour se rendre de la nouvelle Angleterre à l'Acadie; & que presque le seul avantage qu'ils y trouveroient, s'il est permis d'en faire l'aveu, seroit d'avoir privé les François d'une communication nécessaire.

Ainsi les Anglois sont d'une part sans droit & sans intérêt; les François ont pour eux

ktora przyczyna odkryta ieſt przez proſtą ſzczerość Auktora dopiero cytowanego.

Gdy kto zechce zważyć długość drogi przez ziemię od Nowey Anglij, aże do Port-Royal *y do Akadyi; trudności oneyże, przeſzkody, ktore ſię znayduią w przebywaniu rzek, ktore wpadaią w morze z tego brzegu, y ktore tymby były do przebycia trudnieyſze, imby bardziey zbliżałyby ſię do Uscia, albo wpadku w morze, wſzyſtkie te okoliczności pokazuią, że ta kommunikacya przez ziemię ieſt prawdziwa chimera, tym bardziey że kommunikacya przez morze, biorąc ią od końca Nowey Anglij, aż do* Port-Royal, *ieſt tak krotka y łatwa, iak tamta przez ziemię byłaby długa, przykra y trudna. Może ſię nawet mowić z ufnością, że gdyby byli Angielczykowie Panami całey tey ziemi, o ktorą ſię dopominaią, nigdyby przez nię nie ieździli z Nowey Anglij do Akadyi; y że prawie ten ieden awantaż, ktoryby w tym znaleźli, ieżeli ſię godzi przyznać, byłby dla nich, żeby odięli Francyi kommunikacyę potrzebną.*

Tak tedy Angielczykowie nie maią z iedney ſtrony ani prawa, ani intereſſu; Francuzi z drugiey ſtrony, maią y prawo po ſobie, y poſſeſſyą aktualną, y interes oczywiſty, widomy,

eux le droit, la possession actuelle, un intérêt évident, sensible, capital, & qui est pour ainsi dire de nécessité.

Toutes les raisons & les considerations que l'on vient d'exposer, peuvent servir à dévoiler les raisons qui doivent engager la France à ne se point désister des stipulations du Traité d'Utrecht, qui bornent la cession de l'Acadie, à celle de l'ancienne Acadie; qui n'ajoutent à cette cession que celle de Port-Royal & nullement celle de la Baye Françoise, ni de la côte des Etchemins; qui par le gisement des Côtes, déterminent l'étendue des Mers de l'Acadie, depuis de Sable jusqu'à la hauteur du Cap Fourchu; qui declarent que toutes les Isles quelconques situées dans l'embouchure & le Golfe S. Laurent, appartiennent à la France; qui par-là excluent les Anglois de rien prétendre sur les Côtes de ce même Golfe, & en même tems supposent évidemment, que le Golfe appartient en entier à la France.

On ne craint point de dire, que l'objet des Anglois ne se borne pas aux Pays qu'ils réclament sous le nom d'Acadie, & qui la plûpart sont ingrats, stériles &

kapitalny, y ktory, że ſię tak mowić może, z ſamey ieſt cale potrzeby.

Wſzyſtkie te racye y uwagi, ktore ſię wyłożyły do tych czas, mogą służyć do odkrycia przyczyn, ktore powinny wprowadzić y utwierdzić Francyą, aby nie odſtępowała od konwencyi Traktatu Utrechtſkiego, ktore okryślaią ceſſyą Akadyi, granicami dawney Akadyi; ktore nie przydaią do tey ceſſyi, tylko Port-Royal, *a żadną miarą odnogę morſką, ani brzegu Etchemins; ktore przez pewne położenie brzegow determinuią przeciąg morzow Akadyiſkich, od Sable, aż do* Cap Fourchu; *ktore deklaruią, że wſzyſtkie wyſpy ktorekolwiek położone ſą w Uściu y w Haſſie* S. Laurent, *należą do Francyi, ktore przez to exkluduią Angielczykow, żeby nic pretendować nie mogli, nad brzegami tegoż ſamego Haſſu, a oraz oczywiście ſupponuią, że ten Haſſ należy cały do Francyi.*

Może ſię owſzem śmiele mowić, że zamysły Angielczykow nie zaſtanawiaią ſię na kraiu, o ktory ſię dopominaią pod imieniem Akadyi, y ktory po więkſzey części ieſt nie przyiemny,

ſans commerce. Leur objet eſt d'envahir le Canada en entier, & de ſe préparer par-là le chemin à l'Empire univerſel de l'Amérique, & des richeſſes dont elle eſt la ſource la plus abondante.

Leurs prétentions d'une part, annoncées par leurs Livres & leurs Cartes; de l'autre, les entrepriſes projettées dans leurs Colonies de l'Amérique, & qui viennent d'éclôre, pour attaquer en même tems le Canada de tous les côtés, avec des forces très-ſupérieures (ce qui ne juſtifie que trop la ſageſſe des meſures qui ont déterminé la France à y faire paſſer des Troupes) ces mêmes entrepriſes autorisées & fomentées par le Gouvernement d'Angleterre, dans le tems qu'il aſſuroit la France des diſpoſitions les plus pacifiques, & qu'il auroit voulu l'amuſer par de vaines négotiations: toutes ces circonſtances prouvent le projet formé de s'emparer du Canada: & s'ils parvenoient à y réuſſir, rien ne ſeroit plus capable de mettre un frein à leur cupidité.

Actuellement, leurs prétentions ſur les poſſeſſions des Eſpagnols en Amérique, dorment: il ne ſeroit pas de leur

pru-

iemny, niepłonny, y niehandlowny. Jch cel iest całą Kanadę opanować, y przez to usłać sobie drogę do uniwersalnego panowania w Ameryce, y do bogactw, ktorych ona iest obfitym zrzodłem.

Jch pretensye z iedney strony ogłoszone przez ich Księgi y przez ich karty Geograficzne; z drugiey strony zamysły ich proiektowane w ich koloniach Amerykańskich, y ktore teraz na wierzch wychodzą, aby attakować razem całą Kanadę ze wszech stron, z siłami daleko większemi (co bardzo dobrze iustyfikuie, że Francya rostropnie sobie poradziła, gdy tamże swoie woyska posłała) a te same zamysły wsparte y podniecone przez Regencyą Angielską, w tenże sam czas, kiedy upewniała Francyą o wszelkiey do pokoiu skłonności, y chciała ią zabawić przez prożne negocyacye, wszystkie te cyrkumstancye probuią uformowany proiekt podbicia Kanady: y gdyby się im to udało, nicby ich więcey wstrzymać nie mogło chciwości.

Teraz ich pretensye względem possessyi Hiszpańskich w Ameryce uśpione są: nie byłaby to z ich strony rostropność, wyzywać razem

Francyą

prudence de provoquer en même tems la France & l'Eſpagne; mais leurs vûes ſur une partie de la Floride, ſur la Baye de Campeche, & ſur le pays des Moſquites, ne ſont ignorées de perſonne; & leur maniere de ſoutenir leurs prétentions, fait connoître qu'ils ne manqueront jamais de prétextes pour envahir ce que leur cupidité pourra leur faire deſirer. Quelles en ſeront les bornes? En connoît-elle?

Il ſuffit de lire la Relation du Voyage de l'Amiral Anſon, pour connoître que leurs vaſtes projets embraſſent toute l'Amérique Eſpagnole, & que leur eſprit ne ceſſe de travailler ſur les moyens de dépoüiller toutes les autres Nations de ce qui eſt à leur convénance. Ils ne leur font grace, que de ce dont ils ne ſe ſoucient point, ou de ce qui ne pourroit pas contribuer à l'augmentation de leurs richeſſes; & encore même dans ce cas, nulle Nation n'eſt aſſurée de ne point reſſentir les effets de leur hauteur & de leur deſpotiſme. La Cour de Vienne en a plus d'une fois fait l'épreuve, lorſqu'il lui eſt arrivé ſeulement de balancer à entrer dans leurs vues.

Francyą y Hiszpanią; ale ich zamysły koło iedney części Florydy, koło odnogi de Campeche, *y koło kraiu* Mosquites *nie są nikomu tayne; a ich sposob utrzymywania swoich pretensyi pokazuie iawnie, że im nigdy nie zbędzie na pretextach, gdy zechcą opanować to, do czego im chciwość ich appetyt zaostrzy. Ktoreż kiedy iey będą granice? Znaż, ie kiedy Anglia?*

Dosyć iest czytać relacyą drogi Admirała Ansona, *żeby poznać, że ich bezgraniczne projekty zagarnywaią całą Hiszpańską Amerykę, y że duch ich polityki nie ustaie pracować nad sposobami, iakiemi maią wyzuć wszystkie inne Nacye z tego, co im zdaie się pożyteczne y potrzebne. To tylko sąsiadom zostawuią, o co sami nie dbaią, y coby im się nie przydało, na pomnożenie ich bogactw; a ieszcze y tak żadna Nacya, nie iest ubespieczona, aby nie miała kiedy uczuć ich dumy, y ich despotyzmu. Dwor Wideński nie raz tego sprobował, ile razy mu się przytrafiło, tylko wahać się cokolwiek, czy miał wniść w ich zamysły.*

Quant aux Hollandois, les entreprises faites en dernier lieu par les Anglois, pour leur enlever la Pêche & le Commerce du Harang; les infractions qu'ils ont faites dans tous les tems à la neutralité du pavillon Hollandois, contre les stipulations les plus formelles & les plus précises des Traités, suivant lesquels le Pavillon doit couvrir la Marchandise; leurs interprétations arbitraires des principes du droit des Gens, concernant la visite des Navires en Mer, suivant que leurs intérêts & les circonstances les ont déterminés à étendre, ou à restreindre ces principes; tout prouve qu'il n'y a ni alliance, ni amitié, ni Traités, ni principes qui puissent contenir leur cupidité. Heureux les Hollandois, s'ils savoient se méfier des alliances Angloises; si convaincus de la chimére & du danger d'une Barriére éloignée & étrangere, ils s'enveloppoient dans leurs eaux, comme les Suisses, aimés & respectés de toute l'Europe, le font dans leurs Montagnes; si ne s'intéressant au Systême des autres Puissances, que relativement à la conservation de leur République & à celle de leur Commerce, ils n'avoient fait usage de leurs forces & de leurs riches-

ses,

Co do Holendrow, zamachy uczynione ostatniemi czasy przez Angielczykow, aby im odebrać połow y handel śledzi; złamania ktore uczynili w każdym czasie neutralitats pawillonu, (lub chorągwi na okrętach Hollenderskich,) przeciwko ustawom nayrzetelnieyszym, naywyraźnieyszych Traktatow, według ktorych Pawillon powinien ubespieczyć towary, ich tłumaczenia domyślne maxym y prawa narodow, tyczących się wizytowania okrętow na morzach, a to według ich interessu własnego y okoliczności, ktore ich determinuią do rozprzestrzenienia, albo obarczenia tych maxym; wszystko to probuie, że nie masz ani aliancyi, ani przyiaźni, ani Traktatu, ani reguły, ktoreby chciwość ich utrzymać mogły. Szczęśliwiby byli Hollenderczykowie, gdyby mogli niedowierzać przymierzom Angielskim; gdyby skonwinkowani o chimerze y niebespieczeństwie Barrieri * dalekiey y obcey, obronę swoię opasuiącym ich oddali wodom, iako Szwaycarowie, kochani y respektowani od całey Europy, swemi się opasali gorami; gdyby nie interessuiąc się do systema innych potencyi, tylko tyle, ile potrzeba do konserwacyi ich Rzeczypospolitey y ich handlow, nie zazywali ich

* Barriere. Austryackie w Belgium miasta, pod garnizonami Hollenderskiemi, iakoby spor y obrona przeciw Francyi.

ſes, que pour aſſurer leur liberté & leur indépendance, & faire reſpecter leur Neutralité & leur Pavillon; leur Nation riche, puiſſante & accreditée, ne ſe trouveroit pas vraiſemblablement dans un épuiſement, dont elle ne parviendra peut être à ſe relever, qu'en recourant aux principes par leſquels elle auroit pû s'en garantir.

Il faudroit s'aveugler volontairement, pour ne pas apercevoir, que dans les troubles que les Anglois viennent d'exciter, ils ne cherchent d'abord, qu'à ſe débaraſſer des obſtacles, que la France peut leur opoſer; & qu'enſuite & ſucceſſivement viendra le tour de l'Eſpagne & de toutes les autres Nations, qui ont des poſſeſſions en Amérique, & qui refuſeront de baiſſer la tête ſous le joug. C'eſt par la deſtruction de la liberté & de l'indépendance de l'Amérique, qu'ils ſe propoſent de parvenir au projet de dicter la Loi à toute l'Europe.

FIN.

ich ſił y bogactw, tylko na ubeſpieczenie ich wolności, y ich independencyi, y żeby ich neutralitas, y ich Pawillon reſpektowane były; Nacya ich bogata, mocna, y akkredytowana, nie znalazłaby ſię podobno w przebranych ſwych ſkarbow niedoſtatku, z ktorego podobno nie wydźwignie ſię inaczey, chyba gdy ſię powroci do takich maxym, przez ktore mogłaby go ſię była uchronić.

Trzebaby ſię dobrowolnie zaślepić, żeby tego nie poſtrzedz, że w zamieſzaniach, ktore Angielczykowie teraz wzniecili, nie ſzukaią zrazu, tylko żeby odemknąć przeſzkody, ktore Francya im może uczynić, a w naſtępuiące czaſy przyidzie koley na Hiſzpanią y na wſzyſtkie inne Nacye, ktore poſſeſſye w Ameryce maią, y ktoreby ſię zbraniały kark pod ich iarzmo zniżyć. Przez zepſowanie wolności y independencyi Ameryki, zamyślaią przyść do Projektu dawania całey Europie prawa.

KONIEC.

